

УДК 347.951(477:340.113)

І. В. Андронов

СУДОВІ РІШЕННЯ В ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ: ПРОБЛЕМИ ТЕРМІНОЛОГІЇ

На сьогоднішній день українське правосуддя знаходиться на шляху вироблення процедури розгляду цивільних справ, яка б відповідала європейським та світовим стандартам і забезпечувала можливість реального захисту судом порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави.

Одним із центральних інститутів галузі цивільного процесуального права є інститут судового рішення. Над розробкою та вдосконаленням вчення про судові рішення в цивільному процесі працювало багато знаних науковців. Серед них С. Н. Абрамов, М. Г. Авдюков, М. А. Гурвіч, П. П. Заворотько, М. Б. Зейдер, О. В. Кудрявцева, Д. Д. Луспеник, Н. І. Масленнікова, Д. І. Полумордвинов, Н. А. Чечіна, Д. М. Чечот, М. Й. Штефан, В. Н. Щеглов, К. С. Юдельсон та інші.

Метою даної статті є постановка проблеми застосування терміна «рішення» в цивільному процесуальному законодавстві України та пошук шляхів її вирішення.

При здійсненні правосуддя у цивільних справах суд першої інстанції, неухильно дотримуючись норм матеріального та процесуального права, повинен забезпечити їх справедливий, неупереджений та упродовж розумного, але не більш встановленого законом строку розгляд і вирішення з метою захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави. Результатом такого вирішення справи повинно стати судові рішення, ухвалені у відповідності до вимог, визначених цивільним процесуальним законодавством України.

Рішення суду як найважливіший акт правосуддя покликане забезпечити захист гарантованих Конституцією України прав і свобод людини та здійснення проголошеного Основним Законом України принципу верховенства права [1].

Судові рішення, що набрали законної сили, обов'язкові для всіх органів державної влади і органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, посадових чи службових осіб та громадян і підлягають виконанню на всій території України, а у випадках, встановлених міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, — і за її межами.

Рішення суду як найважливіший акт правосуддя покликане забезпечити захист гарантованих Конституцією України прав і свобод людини та здійснення проголошеного Основним Законом України принципу верховенства права. Тому велике значення має чітка та недвозначна правова регламентація інституту судового рішення у нормах цивільного процесуального права. Між тим на сьогоднішній день склалася доволі парадоксальна ситуація, коли в Цивільно-

му процесуальному кодексі України [2] термін «рішення» використовується у двох значеннях. З одного боку, він використовується як узагальнююче поняття для всіх актів правосуддя, які ухвалюються судом в порядку цивільного судочинства, а з іншого — як процесуальний документ, яким цивільна справа вирішується по суті.

Суд, здійснюючи правосуддя у цивільних справах, з метою захисту прав, свобод та законних інтересів фізичних та юридичних осіб, інших суб'єктів правовідносин, вирішує по суті різноманітні питання, пов'язані з визнанням наявності чи відсутності тих чи інших прав та обов'язків, присудженням майна, встановленням фактів, які мають юридичне значення, заборони вчинення певних дій тощо. Така багатогранність діяльності суду, його повноважень в цивільному процесі призвела до різноманітності форм судових рішень, які суд ухвалює в процесі здійснення правосуддя.

Відповідно до ст. 208 Цивільного процесуального кодексу України судові рішення викладаються у таких формах:

- 1) ухвали;
- 2) рішення;
- 3) постанови.

Питання, пов'язані з рухом справи в суді першої інстанції, клопотання та заяви осіб, які беруть участь у справі, питання про відкладення розгляду справи, оголошення перерви, зупинення або закриття провадження у справі, залишення заяви без розгляду, а також в інших випадках, передбачених ЦПК, вирішуються судом шляхом постановлення ухвал.

Судовий розгляд закінчується ухваленням рішення суду, а у випадках, передбачених ст. 389–6 та 389–11 ЦПК, — постановленням ухвали.

Перегляд судових рішень Верховним Судом України закінчується ухваленням постанови.

Потрібно пам'ятати також і про те, що судовий наказ відповідно до ч. 1 ст. 95 Цивільного процесуального кодексу України визначається як особлива форма судового рішення.

Як видно зі змісту вказаних положень Цивільного процесуального кодексу України, термін «рішення» у цивільному процесуальному законі має подвійне значення: «широке» і «вузьке». З одного боку, він використовується як узагальнююче поняття для всіх актів правосуддя, які ухвалюються судом в порядку цивільного судочинства, з іншого — як процесуальний документ, яким закінчується розгляд цивільної справи та вирішується по суті матеріально-правовий спір між сторонами судового процесу в порядку позовного провадження, або питання, поставлене перед судом в порядку окремого провадження.

Такий підхід законодавця не можна назвати вдалим, оскільки використання одного терміну для позначення різних за змістом понять є істотним недоліком законодавчої техніки.

Точне і неухильне додержання судами України норм процесуального законодавства при розгляді цивільних справ, а також якісне здійснення основного завдання цивільного судочинства — справедливого, неупередженого та своє-

часного розгляду і вирішення цивільних справ з метою захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави можливе лише за умови виваженого підходу з боку законодавця до використання юридичної техніки при прийнятті процесуального закону. Недоброякісне законодавче підґрунтя інколи може стати причиною судових помилок.

Використання терміна «рішення» у різних значеннях може призвести до різних підходів до тлумачення змісту одних і тих самих положень чинного законодавства, в яких цей термін використовується.

Так, наприклад, аналізуючи зміст процесуального закону, не можна дійти однозначного висновку щодо того, чи поширюються положення ст.ст. 217, 373 Цивільного процесуального кодексу України щодо визначення порядку і строку виконання рішення суду, забезпечення його виконання на судові ухвали, зокрема на ті, які підлягають примусовому виконанню (наприклад, ухвали про забезпечення позову): «Суд, який ухвалив рішення, може визначити порядок його виконання, надати відстрочку або розстрочити виконання, вжити заходів для забезпечення його виконання, про що зазначає в рішенні».

Також цивільний процесуальний закон не дає однозначної відповіді на запитання, чи можна застосовувати до судових ухвал процедуру їх роз'яснення: «Якщо рішення суду є незрозумілим для осіб, які брали участь у справі, або для державного виконавця, суд за їхньою заявою постановляє ухвалу, в якій роз'яснює своє рішення, не змінюючи при цьому його змісту» (ст. 221 Цивільного процесуального кодексу України), виправлення описок та арифметичних помилок: «Суд може з власної ініціативи або за заявою осіб, які беруть участь у справі, виправити допущені у судовому рішенні описки чи арифметичні помилки» (ст. 219 Цивільного процесуального кодексу України). Так, Пленум Верховного Суду України зауважив, що роз'яснення рішення суду, а не ухвали, можливе тоді, коли воно не містить недоліків, що можуть бути усунені лише ухваленням додаткового рішення, а є незрозумілим, що ускладнює його реалізацію (п. 21 постанови Пленуму Верховного Суду України від 18.12.2009 року № 14 «Про судові рішення у цивільній справі»). Тобто процедура роз'яснення, на думку Верховного Суду України, може бути застосована лише відносно рішення і не може застосовуватись до судових ухвал. Між тим така точка зору не є безспірною, оскільки примусовому виконанню підлягають не лише рішення, а й деякі види ухвал. Тому доволі ймовірною може виявитись ситуація, коли нечітке, незрозуміле формулювання ухвали може викликати в сторін виконавчого провадження й у державного виконавця потребу в роз'ясненні її змісту.

Відповідно до ч. 1 ст. 209 Цивільного процесуального кодексу України суди ухвалюють рішення іменем України негайно після закінчення судового розгляду. Завдяки цьому воно сприймається як воля держави, виражається повнота повноважень суду як органу правосуддя і значення рішення суду як акта, обов'язковість якого забезпечується всією міццю державної влади. Водночас відповідно до ч. 1 ст. 13 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» [3] судові рішення, яким закінчується розгляд справи в суді, ухвалю-

ється іменем України. Виникає закономірне запитання, чи повинні ухвалюватися іменем України судові ухвали про закриття провадження у справі або про залишення заяви без розгляду, оскільки ними також закінчується судовий розгляд справи.

Таке подвійне значення терміна «рішення» в цивільному судочинстві вже викликало необхідність звернення до Конституційного Суду України. Так, Конституційний Суд України розглянув справу за конституційним зверненням громадянки Сінюгіної Ірини Іванівни щодо офіційного тлумачення положень частини першої ст. 376 у взаємозв'язку зі ст.ст. 151, 152, 153 Цивільного процесуального кодексу України. Підставою для розгляду справи відповідно до ст. 94 Закону України «Про Конституційний Суд України» була наявність неоднозначного застосування судами України положень частини першої ст. 376 Цивільного процесуального кодексу України.

У вказаній ст. 376 Цивільного процесуального кодексу України визначається порядок вирішення питання про примусове проникнення до житла чи іншого володіння особи.

Як зазначено в цій статті, питання про примусове проникнення до житла чи іншого володіння боржника — фізичної особи або особи, у якій знаходиться майно боржника чи майно та кошти, належні боржникові від інших осіб, або дитина, щодо якої є виконавчий документ про її відібрання, при виконанні судових рішень та рішень інших органів (посадових осіб) вирішується судом за місцезнаходженням житла чи іншого володіння особи за поданням державного виконавця.

Неоднакове застосування положень цієї норми закону пов'язане з неоднозначним розумінням судами терміна «судове рішення», який в ньому використаний. Як зазначено у Рішенні Конституційного Суду України від 31 травня 2011 року, на підтвердження своєї позиції І. І. Сінюгіна долучила ухвали Дергачівського районного суду Харківської області від 15 лютого 2010 року, від 12 травня 2010 року, апеляційного суду Харківської області від 8 грудня 2009 року, від 4 серпня 2010 року. В одному випадку суд задовольнив подання державного виконавця про примусове проникнення до житла для виконання ухвали про забезпечення позову, в іншому — відмовив у задоволенні такого подання, вважаючи, що в названій правовій нормі йдеться про виконання судового рішення, яким закінчується розгляд справи.

Вирішуючи дану справу, Конституційний Суд України виходив з положень ст. 208 Цивільного процесуального кодексу України, в якій зазначається, що судові рішення викладаються у формі ухвали чи рішення. Таким чином, у розділі VI Кодексу «Процесуальні питання, пов'язані з виконанням судових рішень у цивільних справах та рішень інших органів (посадових осіб)» визначено порядок виконання як рішень, так і ухвал суду. Тому механізм забезпечення виконання судових рішень, який закріплено у частині першій ст. 376 Кодексу, а саме вирішення судом за поданням державного виконавця питання про примусове проникнення до житла чи іншого володіння боржника — фізичної особи або особи, у якій знаходиться майно боржника чи майно та кошти, належні

боржникові від інших осіб, застосовується і у випадку виконання ухвали суду про забезпечення позову [4].

Як видно з цього прикладу, двозначність терміна «рішення» призводить до суперечливості судової практики, що у свою чергу призводить до необхідності звернення до Конституційного Суду України за тлумаченням відповідної норми закону.

Ще одним прикладом розширеного тлумачення положень процесуального закону, який містить термін «рішення», є тлумачення норми ч. 3 ст. 61 Цивільного процесуального кодексу України, надане в абз. 3 п. 7 постанови Пленуму Верховного Суду України від 18.12.2009 року № 14 «Про судові рішення у цивільній справі».

Так, відповідно до ч. 3 ст. 61 Цивільного процесуального кодексу України обставини, встановлені судовим рішенням у цивільній, господарській або адміністративній справі, що набрало законної сили, не доказуються при розгляді інших справ, у яких беруть участь ті самі особи або особа, щодо якої встановлено ці обставини.

Відносно правил застосування даної норми Пленум Верховного Суду України зазначає: «Під судовим рішенням, зазначеним у частині третій статті 61 ЦПК, мається на увазі будь-яке судові рішення, яким справа вирішується по суті, яке ухвалює суд у порядку цивільного судочинства (рішення, в тому числі й заочне, або ухвала, а також судовий наказ), у порядку господарського судочинства — відповідно до Господарського процесуального кодексу України, у порядку адміністративного судочинства — відповідно до Кодексу адміністративного судочинства України.

Між тим проблема полягає не лише в тлумаченні тих норм закону, в яких вже використовується термін «рішення», але й у всіх подальших законодавчих нововведеннях, в яких цей термін буде використовуватись. Кожне нове положення закону, в якому використовуватиметься термін «рішення» і відносно якого відсутня усталена судова практика, може викликати проблеми у правозастосовній діяльності через неоднозначне розуміння судами його змісту.

Відповідь на всі вищевказані питання, а також на багато інших питань, які породжені невизначеністю юридичної термінології, двозначністю терміна «рішення», на сьогоднішній день може надати лише судова практика, яка вироблена судами на підставі системного тлумачення норм цивільного процесуального законодавства та застосування їх при розгляді та вирішенні конкретних цивільних справ.

Однак проблема використання спеціальної юридичної термінології остаточно може бути вирішена лише на законодавчому рівні. Існує два можливих шляхи вирішення даного питання: зміна терміна для позначення загального або спеціального поняття. Більш простим вбачається заміна спеціального поняття, коли для позначення процесуального документа, яким закінчується та вирішується по суті цивільна справа, буде використано інший, ніж «рішення», термін. Однак в цивільному процесуальному законодавстві України термін «рішення» традиційно використовується для позначення саме того процесуаль-

ного документа, яким розгляд справи завершується та вирішується по суті, а тому цей термін глибоко укорінився у свідомості юристів.

Значно складнішим з точки зору практичної реалізації вбачається заміна більш загального терміна. Так, для позначення узагальнюючого поняття можна замість терміна «судові рішення» використовувати термін «судові акти» або «акти правосуддя». Однак в такому випадку виникне необхідність узгодження положень Цивільного процесуального кодексу України з відповідними положеннями інших законодавчих актів, оскільки термін «судове рішення» як узагальнюючий використовується і в Господарському процесуальному кодексі України [5], і в Кодексі адміністративного судочинства України [6], і в Кримінально-процесуальному кодексі України [7], і в Законі України «Про судоустрій і статус суддів», і в Законі України «Про доступ до судових рішень» [8] і в багатьох інших нормативно-правових актах. Відповідно, таке вдосконалення потребуватиме доволі тривалої та копіткої роботи.

Література

1. Про судове рішення у цивільній справі: постанова Пленуму Верховного Суду України від 18.12.2009 року № 14 // Вісник Верховного Суду України. — 2010. — № 1. — С. 4.
2. Цивільний процесуальний кодекс України від 18 березня 2004 року // Відомості Верховної Ради України. — 2004. — № 40–41, 42. — Ст. 492.
3. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 7 липня 2010 року // Відомості Верховної Ради України. — 2010. — № 41–42, № 43, № 44–45. — Ст. 529.
4. Рішення Конституційного Суду України від 31 травня 2011 року у справі за конституційним зверненням громадянки Сінюгіної Ірини Іванівни щодо офіційного тлумачення положень частини першої статті 376 у взаємозв'язку зі статтями 151, 152, 153 Цивільного процесуального кодексу України // Вісник Конституційного Суду України. — 2011. — № 6. — С. 22.
5. Господарський процесуальний кодекс України // Відомості Верховної Ради України. — 1992. — № 6. — Ст. 56.
6. Кодекс адміністративного судочинства України // Відомості Верховної Ради України. — 2005. — № 35–36, № 37. — Ст. 446.
7. Кримінально-процесуальний кодекс України // Відомості Верховної Ради України. — 1961. — № 2. — Ст. 15.
8. Про доступ до судових рішень: Закон України від 22 грудня 2005 року № 3262-IV // Відомості Верховної Ради України. — 2006. — № 15. — Ст. 128.

Анотація

Андронов І. В. Судові рішення в цивільному процесі України: проблеми термінології. — Стаття.

Цивільний процесуальний кодекс України надає терміну «рішення» подвійного значення. Він використовується одночасно як узагальнююче поняття для всіх актів правосуддя, які ухвалюються судом в порядку цивільного судочинства, а також для позначення окремого процесуального документа, яким закінчується та вирішується по суті цивільна справа. Двозначність терміна «рішення» в цивільному процесуальному законодавстві призводить до розбіжностей у застосуванні в судовій практиці окремих положень процесуального законодавства.

Ключові слова: цивільний процес, цивільне судочинство, правосуддя, судове рішення, судові акти.

Аннотация

Андронов И. В. Судебные решения в гражданском процессе Украины: проблемы терминологии. — Статья.

Гражданский процессуальный кодекс Украины предоставляет термину «решение» двойное значение. Он используется одновременно как обобщающее понятие для всех актов правосудия, которые принимаются судом в порядке гражданского судопроизводства, а также для обозначения отдельного процессуального документа, которым заканчивается и решается по существу гражданское дело. Двусмысленность термина «решение» в гражданском процессуальном законодательстве приводит к расхождениям при применении в судебной практике отдельных положений процессуального законодательства.

Ключевые слова: гражданский процесс, гражданское судопроизводство, правосудие, судебное решение, судебные акты.

Annotation

Andronov I. V. Court decisions in civil procedure of Ukraine: terminology problems. — the Article.

The civil procedure code of Ukraine gives to the term «decision» double value. He is used simultaneously as a summarizing concept for all acts of justice, that is accepted by a court in order of the civil procedure, and also for denotation of separate judicial document, that ends with and decides essentially civil case. Ambiguity of term of decision in a civil judicial legislation results in divergences in application in judicial practice of separate positions of judicial legislation.

Keywords: civil procedure, civil process, justice, court decision, judicial acts.

УДК 347.91/95:340.137

Р. Ф. Гонгало

ДОСТУПНІСТЬ ПРАВОСУДДЯ ЯК ОДИН З НАПРЯМІВ ГАРМОНІЗАЦІЇ ЦИВІЛЬНОГО ПРОЦЕСУ

Актуальність дослідження. Період, який минув з часу прийняття Декларації про державний суверенітет України і проголошення її незалежності, практично і юридично засвідчив не тільки суверенітет і незалежність нашої держави, а й її готовність до міжнародного співробітництва на основі додержання норм і принципів міжнародного права. За роки незалежності Україна стала активним суб'єктом міжнародного життя.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. У судовій практиці простежується певна динаміка. Ще у 2000 році судді районного суду були проти цитування прецедентів Європейського суду. На сьогодні аргументація з посиланням на практику Європейського суду викликає все менше протестів у суддів, однак певні перешкоди у застосуванні цих норм все ж таки існують.

Метою статті є комплексне, на основі узагальнення нормативно-правових актів, монографій і наукових публікацій, дослідження проблеми гармонізації національного законодавства з міжнародним правом та національної судової